

Adpositiot, liike ja dynamiikka: mikä erottaa muotoja *vieressä* ja *vierellä*?

Tuomas HUUMO – Piia PEIPONEN

Suomen – kuten eräiden sen sukukieltenkin – adpositiot ovat typologisesti siitä erikoisia, että niillä on melko produktiivinen sijataivutus. Varsin tyypillisesti ainakin ns. suunnan oppositiota ero-, tulo- ja olosijamuodon välillä ilmaistaan paitsi nominien myös adpositiovirtaloiden taivutusmuodoilla: esimerkiksi kieliopillistuneista ruumiinosannimistä (näistä ks. Ojutkangas 2001) sisäpaikallissijataivutuksen saa *kyljessä*, *kyljestä*, *kylkeen*, ulkopaikallissijataivutuksen taas *rinnalla*, *rinnalta*, *rinnalle* ja molemmissa paikallissijasarjoissa taipuu *päässä*, *päästä*, *päähän*, *päällä*, *päältä*, *päälle* (ks. kuitenkin Suutari 2006, joka asettaa kyseenalaiseksi *pää*-adposition ruumiinosannimitaustan). Kuten viimeksi mainitusta voi huomata, sisä- ja ulkopaikallissijamuotojen merkitysoppositio ei adpositioilla useinkaan ole samanlainen kuin nominintaivutuksessa (ks. Alhoniemi 1988). Nominintaivutuksesta tutun sisäisyyden ja ulkoisuuden oppositioon verrattuna *pää*-virtaloiden adposition paikallissijamuodot ilmaisevat hyvin toisenlaista oppositiosuhdetta. Sen ulkopaikallissijamuodot ilmaisevat sijaintia 'yläpuolella' (esim. *Lamppu roikkuu pöydän päällä*) tai 'päällispinnalla' (esim. *Television päällä on valokuva*), kun taas sisäpaikallissijamuodot sopivat ilmaisemaan sijaintia pitkäomaisen tarkoitteen alku- tai loppupäässä (esim. *Isäntä istui pöydän päässä*; *Tien päässä on pieni kylä*). Tällainen paikallissijamuotojen oppositiosuhde on idiosynkraattinen, sillä se esiintyy ilmeisesti ainoastaan *pää*-kantisella adpositiolla. Muiden sijataivutukseltaan produktiivisten adpositioiden sisä- ja ulkopaikallissijamuotojen välillä voi vallita aivan muunlaisia oppositiosuhdetta. Lähes synonyymisiltä tuntuvat *sisä*-virtalon sisä- ja ulkopaikallissijaiset taivutusmuodot *sisällä* ja *sisässä* (ks. kuitenkin Ojutkangas – Huumo 2010), kun taas muotojen *edessä* ja *edellä* merkitysero liittyy osallistujien staattisuuden (*Auto seisoo talon edessä*) ja liikkeen (*Auto ajaa bussin edellä*) erontekoon (ks. Keresztes 1964; elementtien metaforisista ja aikaa ilmaisevista käytöistä Huumo 2013).

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on paikallissijataivutukseltaan produktiivinen adpositioivartalo *viere-*, joka *pää-*, *sisä-* ja *ete-*vartaloiden tapaan taipuu produktiivisesti sekä sisä- että ulkopaikallissijoissa: *vieressä*, *vierestä*, *viereen*; *vierellä*, *viereltä*, *vierelle* – lisäksi elementillä on merkitykseltään prolatiivinen muoto *vieritse*. Päähuomiomme on inessiivimuodon (*vieressä*) ja adessiivimuodon (*vierellä*) välisissä merkitys- ja käyttöeroissa, ja lähtöhypoteesimme on sellainen, että ainakin yksi muotoja erottava keskeinen piirre on osittain *ete-*grammin tapaan staattisuuden ja dynaamisuuden vastakohtaisuus: ihminen seisoo toisen *vieressä* mutta kulkee tämän *vierellä*. Jo kielitajun perusteella tuntuu kuitenkin ilmeiseltä, että oppositioon liittyy muutakin, sillä on helppo keksiä esimerkkejä, joissa muoto *vierellä* on käypä liikkeen puutteesta huolimatta: *Tien vierellä kasvaa pensaita*; *Presidentin puoliso seisoi tämän vierellä kriisin aikana*.

Tarkastelemme kirjoituksessamme *viere-*grammin semantiikkaa Kielipankin sanomalehtiaineiston valossa. Lähtökohtanamme on kyseenalaistaa sanakirjojen (esim. PS) muodoille antamat, lähes identtiset merkitysluonnehdinnat: sanakirjan mukaan muodon *vierellä* merkityksenä on 'olla lähellä jonkin reunaa, syrjää, laitaa, kylkeä tms., äärellä, varrella, sivulla, rinnalla', ja muodon *vieressä* merkityksiä puolestaan 'olla aivan (jonkin) ääressä, ohessa, varressa, laidassa, sivussa tai sivulla, rinnalla, pielessä, poskessa'. Kuvauksista voi huomata, että muotojen merkitykset esitetään hyvin toistensa kaltaisina, eikä sanakirja mainitse liikkumista osana *vierellä*-muodon merkitystä.

Artikkelissamme tarkastelemme ensin *viere-*vartalaisen adposition asemaa osana suomen **akseligrammien** järjestelmää. Tämän jälkeen vertaamme adposition inessiivimuodon *vieressä* ja adessiivimuodon *vierellä* käyttöä Kielipankin sanomalehtiaineistossa. Päähuomiomme on *vierellä*-muodon tehtävissä, jotka näyttävät muodostavan selviä semanttisia alaryhmiä, joissa liike tai muunlainen dynaamisuus on keskeistä; noin kuusi kertaa frekventimpi muoto *vieressä* taas osoittautuu yleiseksi lateraalisen sijaintisuhteen kuvaajaksi, jolla silläkin on staattisen sijainnin lisäksi myös liiketilanteisiin liittyviä käyttäjiä. Näissä on kuitenkin yleensä mukana muita tekijöitä, jotka motivoivat sisäpaikallissijamuodon valintaa; ts. kyse ei ole kahden rinnakkain liikkuvan entiteetin toisistaan riippumattomasta liikkeestä vaan esimerkiksi tilanteista, joissa liikkuvia entiteettejä yhdistää jonkinlainen konkreettinen sidos tai jossa päähuomio ei ole molempien liikkeessä vaan niiden keskinäisessä lateraalisisessä suhteessa.

Vieri-grammi osana suomen akseligrammien järjestelmää

Suomessa keskeisiä tilasuhteiden ilmaisukeinoja ovat yhtäältä paikallissijat, toisaalta funktioltaan vaihtelevat kieliopilliset sanat eli ns. grammit (termistä ks. Svorou 1994; suomen kielen osalta Ojutkangas 2005, Huumo – Ojutkangas 2006). Useat suomen grammit voivat esiintyä vaihtelevasti adpositiivina (*Hän istui pöydän päälle*), adverbeina (*Rosvo hyökkäsi pimeästä päälle*) tai kiinteämmin verbiin liittyvinä partikkeleina (*Pane tuuletin päälle*). Grammeille ominainen merkitystehtävä on ilmaista sijaintia akseleilla (ks. esim. Levinson 2003; Ojutkangas 2005; Tenbrink 2007), joihin kuuluvat frontaalinen (*edessä – takana*), lateraalinen (*vasemmalla – oikealla*) ja vertikaalinen (*ylhäällä – alhaalla*) akseli. Kognitiivisen kieliopin termin akselien avulla kuvataan muuttujan eli suhteutettavan sijaintia suhteessa kiintopisteeseen eli suhteutuskohtaan (Langacker 1987, 1991). Esimerkiksi lauseessa *Penkki on talon edessä* grammi *edessä* ilmaisee suhteen, jonka muuttujana on penkki ja kiintopisteenä talo ja jossa muuttuja sijaitsee kiintopisteen lähistöllä tämän etupuoleksi ymmärretyn osan suunnalla. Kutsumme tällaista akseleihin suhteutuvaa sijaintia ilmaisevia grammeja akseligrammeiksi.

Akseliston asettaminen suhteessa kiintopisteeseen vaihtelee erilaisten viittauskehysten mukana (suomen osalta ks. Ojutkangas 2005). Luontaisessa viittauskehyksessä akselit määräytyvät kiintopisteen omista ominaisuuksista käsin: kiintopisteellä ymmärretään olevan inherentti etu- ja takapuoli sekä (näiden kautta määrittyvät) oikea ja vasen puoli. Esimerkiksi elollisen olennon valinta kiintopisteeksi aktivoi tyypillisesti luontaisen viittauskehysten: lause *Kaukalo on porsaan edessä* tarkoittaa kaukalon olevan porsaan sillä puolella, jolla sen kasvot sijaitsevat ja jonka suuntaan se tyypillisesti liikkuu. Relatiivisessa viittauskehyksessä akseliston asettaa ulkopuolisen tarkastelijan näkökulma. Suomen kielessä relatiivinen viittauskehys sopii parhaiten sellaisten sijaintisuhteiden kuvaamiseen, joiden kiintopisteellä ei ole luontaista etu- ja takapuolta, kuten *Pallo on puun edessä* ('katsojan puolella puuta'). Kolmas viittauskehystyyppi, absoluuttinen viittauskehys, kytkee akseliston ulkopuolisiin kiintopisteisiin, jollaisia ovat esimerkiksi ilmansuunnat (*Lieto sijaitsee Turun itäpuolella*) tai suurikokoiset maantieteelliset entiteetit (*Turku sijaitsee Liedosta merelle päin*). Suomessa absoluuttista systeemiä on luontevinta käyttää juuri maantieteellisten kohteiden sijaintisuhteita kuvattaessa, mutta eräissä Levinsonin (2003) tarkastelemissa kielissä sitä käytetään produktiivisesti myös puhuttaessa pienikokoisista esineistä (*Lusikka on kahvikupin pohjoispuolella*).

Vanhastaan akseligrammien systeemiä on tarkasteltu tilanteista, joissa ainakin kiintopiste mutta tavallisesti myös muuttuja pysyy paikallaan. Esimerkiksi Levinsonin (2013) perusteellinen tutkimus keskittyy juuri tämäntapaisten tilanteiden kielentämiseen. Kuten erityisesti Tenbrink (2011) on korostanut, on kuitenkin tarpeen tarkastella myös tilanteita, joissa jompikumpi tai molemmat osallistujat ovat liikkeessä. Suomessa muuttujan suhdetta kiintopisteeseen koodataan ylipäätään adpositioiden taivutuksella varsin tarkkaan: esimerkiksi akseligrammien olosijamuodot (mm. *edessä, vieressä, takana, yllä*) ilmaisevatkin juuri muuttujan ja kiintopisteen välisen sijaintisuhteen pysyvyyttä samanlaisena, kun taas muutossijoilla ilmaistaan muuttujan siirtymistä hakualueelle (*eteen, viereen, taakse, ylle*) tai sieltä pois (*edestä, vierestä, takaa, yltä*). Lisäksi monilla akseligrammeilla on erillinen prolatiivimuoto ilmaisemassa muuttujan kiintopistettä sivuavaa liikettä: *editse, yli(tse), ohi(tse), vieritse, ali(tse)*.

Kuten edellä totesimme, juuri grammien taivutuksessa sisä- ja ulkopaikallissijojen välinen ns. laadun oppositio saa usein idiosynkraattisia tehtäviä. Eräiden grammien osalta tämä oppositio näyttää liittyvän siihen, liikkuko tilanteen kiintopiste vai pysyykö se paikallaan. Huumo (2013) tarkastelee suomen akseligrammien sellaisia käyttöjä, joissa sekä muuttuja että kiintopiste liikkuvat joko konkreettisessa tai kuvaannollisessa mielessä. Hänen lähtökohtanaan on Keresztesin (1964) havainto, jonka mukaan liiketilanteessa frontaalaisella akselilla sijaitsemista kuvataan eri grammimuodoilla kuin staattista sijaintia kielentävässä perusakselijärjestelmässä. Ihminen voi esimerkiksi seisoa ystävänsä *edessä* tai *takana* mutta kävellä pikemminkin tämän *edellä* tai *perässä*. Inessiivimuoto *edessä* näyttää siis sopivan parhaiten ilmaisemaan paikallaan pysyvän muuttujan suhdetta paikallaan pysyvään kiintopisteeseen, adessiivimuoto *edellä* taas liikkuvan muuttujan suhdetta samalla väylällä liikkuvaan kiintopisteeseen.

Semanttisesti samanlainen oppositio erottaa muotoa *takana* (esimerkiksi *seistä jonkun takana*) muodoista *perässä* ja *jäljessä* (esimerkiksi *juosta jonkun perässä*), mutta kuten voi huomata, tätä erontekoa ei ilmaista paikallissijamuotojen oppositiolla vaan kokonaan eri grammivartaloilla. Huumo (2013) toteaa, että staattisen ja dynaamisen akselisysteemin muotoero koodataan suomessa selkeimmin juuri frontaalaisella, heikommin lateraalaisella ja kaikkein heikoimmin vertikaalisella akselilla: esimerkiksi vertikaalista sijaintia kuvaavat muodot *yllä* ja *alla* käyvät yhtä hyvin staattisen kuin liiketilanteenkin ilmaisemiseen (esim. *Poliisihelikopteri leijui onnettomuuspaikan yllä* vs. *Poliisihelikopteri lensi pakenevan auton yllä*). Huumo (2013) selittää ilmiötä sillä, että frontaalinen akseli on liiketilanteessa monella tapaa primaarinen,

sillä se toimii paitsi yhtenä akseliston suunnista myös liikkeen projisoituna väylänä. Lisäksi se määräytyy helposti liikkeen suunnasta käsin siten, että liikkuvan kiintopiste-entiteetin etupuoleksi esitetään se puoli, jonka suuntaisesti liike etenee. Näin voi olla silloinkin, kun kyseessä ei ole kiintopiste-entiteetin oma luontainen etupuoli: hevonen voi esimerkiksi peruuttaa työntäen samalla *edellään* rattaita.

Lateraalista sijaintia ilmaisevan *viere*-grammin osalta oppositio näyttäisi myös toimivan ainakin osittain: *viere*-grammilla on sekä sisä- että ulkopai-kallissijamuodot, ja toisinaan näiden oppositio tuntuu liittyvän staattisuuden ja dynaamisuuden vastakohtaisuuteen periaatteessa samalla tapaa kuin *ete*-grammilla, esim. *Lapset säntäilevät soittokunnan vieressä* [soittokunta pysyy paikallaan] vs. *Lapset säntäilevät soittokunnan vierellä* [soittokunta marssii esim. kulkuessa]. Lateraalista sijaintia ilmaisevien muotojen *vieressä* ja *vierellä* merkitysoppositio ei kuitenkaan ole niin selkeä kuin frontaaligrammeja *edessä* ja *edellä* toisistaan erottava. Intuitiivisesti on kyllä mahdollista konstruoida minimipareja, joissa *viere*-vartalon sisäpaikallissijamuoto tuntuu implikoivan kiintopisteen staattisuutta ja ulkopai-kallissijamuoto liikettä (esim. *Lokit lentelevät laivan vieressä / vierellä; Soittokunnan vieressä / vierellä säntäili lapsia*), mutta aivan luontevaa on myös *vierellä*-muodon käyttö staattisten kiintopisteiden yhteydessä, esim. *Tien vierellä kasvaa horsmaa; Presidentin puoliso seisoi tämän vierellä juhlapuheen aikana; Lähiomaiset valvoivat koko yön kuolevan vierellä*. Tällaisissakin esimerkeissä ulkosijamuodon merkitykseen tuntuu joskus liittyvän jonkinlainen suuntaisuuden tai dynaamisuuden implikaatio. Ensimmäisessä esimerkissä kiintopisteeksi valittu tie on pitkänomainen olio, joka on tyypillinen ns. fiktiivisen liikkeen ilmauksissa suuntaisesti tarkasteltava osallistuja (*Tie menee Turusta Helsinkiin*). Toisessa esimerkissä *vierellä* seisominen taas saattaa synnyttää vaikutelman, jossa korostuu presidentin ja tämän puolison yhtenäisyys esimerkiksi tilanteessa, jossa he tukevat toisiaan (vrt. *vieressä*, joka olisi puhtaammin spatiaalinen), ja samanlainen henkisenä tukena ja läheisyydessä olemisen merkitys esiintyy myös viimeisessä esimerkissä. Muoto *vierellä* on ainakin kuvaannollisissa käytöissään merkitykseltään lähellä muotoa *rinnalla* (tästä ks. erityisesti Ojutkangas 2001: 220–224), joka myös soveltuu ilmaisemaan dynaamista akselisuhdetta, esimerkiksi *Kävelin hänen rinnallaan*, tai sentapaisia metaforia kuin *Presidentin puoliso pysyi hänen rinnallaan läpi kriisin*.

Lateraalisen akselin osalta tällainen oppositio koskee ainoastaan sijaintipuolen (oikea vs. vasen) kannalta neutraaleja *rinnalla*- ja *vierellä*-muotoja (jälkimmäisen vastaparina on staattinen *vieressä*), kun taas lateraalisia suuntia erottelevia termejä *oikealla* ja *vasemmalla* voidaan käyttää sekä staattista

että dynaamista tilannetta kuvattaessa: *Poika seisoi ~ marssi rivissä vasemmalla*. Mielenkiintoista on, että lateraalinen sijainti ylipäättäänkin eroaa frontaalista ja vertikaalisesta siinä, että tällaisia suunnan suhteen neutraaleja grammeja esiintyy nimenomaan sitä ilmaisemassa (Tenbrink 2007): vierenvartalon lisäksi myös ruumiinosannimista kieliopillistuneet *rinnalla, kyljessä ja kupeessa* ilmaisevat lateraalista sijaintia spesifioimatta puolta (oikea vai vasen). Frontaalilla ja vertikaalisella akselilla ei ole samantapaisia puolten suhteen neutraaleja ilmauksia, jotka siis ilmaisivat sijaintia frontaaliakselilla spesifioimatta, onko kyse etu- vai takapuolesta, tai vertikaaliakselilla spesifioimatta, onko kyse ylä- vai alapuolesta. Eronteko johtunee lateraalisten puolten symmetrisyydestä ja tasa-arvoisuudesta. Lateraalista puolta ilmaisevat muodot *oikealla* ja *vasemmalla* taas eivät yleensä toimi adpositioina vaan itsenäisinä adverbina tai paikallissijamuodon kera esiintyvinä ns. kvasiadpositioina (tyyppi *minusta oikealle*; kvasiadpositio-termistä ks. Ojutkangas ja Huumo 2010), jollaiset saavat paikallissijamuotoisen seuralaisen.

Vierellä ja vieressä sanomalehtiaineistossa

Seuraavaksi tarkastelemme sitä, millaisiin kiintopisteisiin *vierellä* ja *vieressä* tekstiaineistoissa liittyvät. Ensisijainen mielenkiinnon kohteemme on se, vaikuttaako kiintopisteen liike grammin sijamuodon valintaan. Tarkoituksemme on myös huomioida kiintopisteen muita ominaisuuksia, jotka saattavat vaikuttaa sijamuodon valintaan, mm. kiintopisteen elollisuutta ja kokoa. Aineistonamme on CSC Kielipankin sanomalehtiarkiston korpus, josta valitsimme tarkastelun kohteeksi aamu1999-korpuksen. Tämä osakorpus sisältää Aamulehden vuosikerran 1999 numerot. Ennen varsinaisen tutkimusaineiston analysointia kävimme läpi koko Kielipankin sanomalehtiarkiston hakusanoilla *vierellä* ja *vieressä* nähdäksemme, mikä on muotojen esiintymisfrekvenssien suhde. *Vieressä*-esiintymiä on koko aineistossa 5217 kappaletta, *vierellä* puolestaan esiintyy vain 940 kertaa. Inessiivimuoto on näin ollen ainakin sanomalehtikielessä selvästi yleisempi kuin adessiivimuoto. Asiaan saattaa osin vaikuttaa inessiivimuodon runsas käyttö kuvateksteissä: sanomalehtikuvat esittävät staattisia otoksia tilanteista, joissa yleensä ihmisten keskinäistä sijaintia kuvattaessa käytetään pääasiassa muotoa *vieressä*.

Varsinaisena aineistonamme toimivassa vuoden 1999 Aamulehden otoksessa *vierellä*-osumien määrä on 113 ja *vieressä*-osumien määrä 712. *Vieressä* on siis tässäkin aineistossa selvästi *vierellä*-muotoa yleisempi. Kävimme kvalitatiivisesti läpi kaikki löytämämme osumat. Kvalitatiivisen analyysin perusteella muodostimme merkitysryhmiä, joiden ympärille erityisesti *vie-*

rellä-muodon esiintymät näyttivät ryhmittyvän. Tutkimusaineistosta otettujen esimerkkien perässä on sulkeisiin merkitty numerosarja, joka kertoo yksittäisen osuman sijainnin Kielipankin korpuksessa.

Yleisenä huomiona on, että muodon *vierellä* esiintymät keskittyvät vahvasti tiettyjen merkitysten ilmaisemiseen, kun taas muodon *vieressä* päätehtävänä on konkreettisen tai abstraktisen sijaitsemisen ilmaiseminen. *Vierellä*-muodon keskeisiä merkityksiä ovat a) liiketilanteet, joissa joko pelkkä muuttuja liikkuu tai kiintopiste ja muuttuja liikkuvat rinnatusten (esim. 1); b) ihmisten poseeraaminen (lehtikuvissa) esimerkiksi kulkuneuvon, teoksen tms. *vierellä* (esim. 2), c) pelaamista ilmaisevat tapaukset (esim. 3) sekä d) toisen ihmisen henkisenä tukena toimimisen ilmaukset (esim. 4).

- 1) Huollon pojat elävät tilanteissa mukana ja juoksevat [hiihtäjä Kaisa Variksen] *vierellä* kannustamassa. [138519567].
- 2) [---] hymyili hän uuden Peugeot-pyöränsä *vierellä* Finnjetin jonon ensimmäisenä [146275104].
- 3) Selänten *vierellä* vipeltävä pistepörssin nelonen Paul Kariya [---] [151456671].
- 4) Hän on valvonut miehensä siskon kanssa yötä päivää kolme viikkoa sitten syntyneen vauvan *vierellä* (150889529).

On helppo huomata, että näihin *viere*-muodon keskeisiin käyttötyyppeihin sisältyy monenlaista dynaamisuutta. Varsinaisen liikkeen ilmausten (1) lisäksi myös b)-tyypin lauseissa (2) esiintyy kiintopisteenä usein kulkuneuvo, joka on potentiaalisesti liikkuva tarkoite. Potentiaalisen liikkeen lisäksi tämän tyyppin tapauksissa elollisen osallistujan, esimerkiksi taideteoksensa *vierellä* poseeraavan taiteilijan, on nimenomaan tarkoitus – idiomilla ilmaisten – *tuoda itseään esille* lehden lukijoille. Ilmaistuun lateraaliseen suhteeseen siis liittyy muutakin kuin pelkkää sijaitsemista. Tyyppin c) lauseissa taas on kyse pelaamisesta, johon samoin liittyy usein sekä konkreettista liikettä että myös abstraktimpi kilvoittelu (kuten ilmeisesti esimerkissä 3) tai – saman joukkueen pelaajilla – yhteisen päämäärän saavuttamisen tavoite, jota kohti suuntautuva ponnistelu voidaan ymmärtää metaforisena liikkeenä. Kategoriaan luokituu myös tapauksia, joissa rallikuljettajan *vierellä* on kartanlukija – kilpailevathan hekin samassa joukkueessa samaan päämäärään pääsemiseksi, ja liikkuvat autossa ikään kuin rinnatusten, vaikka auton sisäpuolen kontekstissa heidän sijaintisuhteensa on staattinen. Tyyppissä d) taas on usein kyse fyysisessä mielessä staattisista tilanteista, joihin kuitenkin sisältyy samankaltaista abstraktia dynamiikkaa kuin eräisiin tyyppin c) tapauksiin, nimittäin yh-

teinen ponnistelu tavoitteen saavuttamiseksi tai toisen henkisenä tukena toimiminen. Ihmiskiintopisteiden yhteydessä grammimuotojen työnjako heijasteleekin sitä, onko tilanteessa mukana tällainen yhteinen pyrkimys johonkin tavoitteeseen vai ei. Jos yhteinen pyrkimys on mukana, muoto *vierellä* on tavallisesti käytössä, kun taas staattisissa, puhtaasti sijaintia ilmaisevissa lauseissa on käytössä yleensä muoto *vieressä* (esimerkki 5).

5) Aino kuunteli *vieressä*. (150450231)

Myös kuvateksteissä esiintyy *vieressä*-muodon rinnalla muotoa *vierellä*, jolloin merkityksenä saattaa olla konkreettisen sijainnin lisäksi samanlainen 'henkisenä tukena toimiminen' kuin tyyppin d) ilmauksissa; ks. esimerkkejä 6–8. Samassa kontekstissa käytetään kuitenkin tyypillisesti myös *vieressä*-muotoa (esimerkki 9).

6) Mandelan *vierellä* olivat tuore vaimo Graca Macel ja rouva Eeva Ahtisaari. (150786173).

7) *Vierellä* on nuorikko Graca Machel, jolla on jo ennestään kokemusta ensimmäisen naisen asemasta. (150743861).

8) Toiminnanjohtaja Maarit Tammisto seuraa etenemistä silmä tarkkana *vierellä*. (147525504).

9) *Vieressä* Pollardin vaimo Esther [140491231]).

Toisinaan *vieressä*-muodon käyttö kuvateksteissä kuitenkin poikkeaa *vierellä*-muodon käytöstä. Tällöin verbinä on yleensä muu kuin *olla* (esimerkki 10).

10) *Vieressä* istuu poika Pekka. (140963620).

Ylipäättään *vieressä*-osumista merkittävä osa on konkreettisia paikansijainnin kuvauksia, joissa muuttujana on eloton esine, joka sijaitsee jonkin rakennuksen tai muuten suurikokoisen, paikallaan pysyvän tarkoitteen vieressä; esimerkit 11 ja 12.

11) [---] kylpylähotellia, joka sekin sijaitsee kulttuurimaisemassa Kaarinan keskiaikaisen kirkon *vieressä* (147548167),

12) Alin istuu vastaanottokeskuksen lämpimän uunin *vieressä* (141959736).

Liikettä sisältävissä tilanteissa käytössä on etupäässä muoto *vierellä*. Kontekstina sanomalehtikielessä voi tällöin olla esimerkiksi urheilukilpailu, jossa muuttuja ja kiintopiste etenevät rinnakkain.

- 13) Tarko oli helsinkiläissuosikin Juhani Sepän *vierellä* kaukana kärjestä, mutta aavisti sitten Nässyn oikut kirien lähdön seitsemänneksi. (144017087).
- 14) Maratonin taso oli huikea, sillä joukkoa vieneen Vieskerin *vierellä* tarponut El Vihuri merkkautti pitkän matkan uusiksi SE-lukemiksi 25,4. (143460155).
- 15) Äiti kävelee *vierellä*. (142661415).
- 16) Kävelytiellä *vierellä* löntystelevä alle kymmenvuotias koulupoika laahaa jalkojaan (142447976).

Vieressä-haun 712 osuman kiintopisteistä suurin osa on staattisia eli paikallaan pysyviä. Staattiset kiintopisteet ovat rakennuksia, alueita, väyliä ja muita esineitä. Sellaisia kiintopisteitä, jotka ainakin periaatteessa voisivat olla liikkeessä, ovat ihmiset, eläimet ja erilaiset kulkuneuvot. Nämäkin kiintopisteet ovat *vieressä*-muotoa käytettäessä yleensä paikoillaan; esimerkit 17 ja 18.

- 17) [---] Rita Castro Neves kertoo suomalaisen kuraattorikumppaninsa Stig Baumgartnerin nyökytellessä *vieressä*. (144619791).
- 18) Kalat arvioitiin veneen *vieressä* niiden pituuden ja pään koon mukaan, minkä jälkeen ne vapautettiin takaisin aaltoihin. (138374178).

Esimerkissä 17 sekä muuttuja että kiintopiste ovat ihmisiä, ja tilanne voisi hyvin motivoida henkisenä tukena olemisen merkitystä usein ilmaisevan *vierellä*-muodon käytön. Kirjoittaja on kuitenkin päätenyt puhtaammin spatiaalista sijaintia kuvaavaan *vieressä*-muotoon. Esimerkissä 18 taas kiintopisteenä on kulkuneuvo vene, mutta kuvatussa tilanteessa vene pysyy ilmeisesti paikallaan, kun kalaa arvioidaan. Samalla kala on veneessä olevien henkilöiden hallinnassa eikä siten pystyisikään itsenäisesti liikkumaan veneen *vierellä*, mikä osaltaan motivoinee *vieressä*-muodon valintaa.

Vieressä-muotoa käytetään toisinaan myös sellaisissa konteksteissa, joissa joko muuttuja liikkuu pitkänomaisen kiintopisteen vierustaa pitkin (19) tai sekä muuttuja että kiintopiste liikkuvat rinnatusten (20–21) ja joiden voisi siksi otaksua motivoivan pikemminkin *vierellä*-muodon valintaa.

- 19) Palaneen laakerin katkaisema pyöräpari ehti pomppia raiteen *vieressä* yhdeksän kilometriä Jalasjärven Ylivallin liikennepaikalta pohjoiseen, asemapihalle asti. (152453721).
- 20) Maroney ui 190 kilometrin matkan myrskyssä ja rankkasateessa veneen *vieressä* hailta suojatussa häkissä (142964266).

- 21) Äiti kulkee [ponin] *vieressä* ja varmistaa, että Joonas pysyy satulassa. (152107957).

Esimerkeissä huomiota kiinnittää se, että muuttuja ja kiintopiste ovat toisiinsa tavalla tai toisella kytkettyjä, eikä muuttujan liike siten ole kiintopisteestä täysin riippumatonta. Esimerkissä 19 kiintopisteenä on pitkänomainen raide, joka itse ei liiku mutta jollainen on tyypillinen fiktiivisesti liikkuva osallistuja ns. fiktiivisen liikkeen ilmauksissa (esim. *Nämä raiteet menevät asemalta varikolle*). Tilanteen muuttuja, pomppiva pyöräpari, on kuitenkin kiinni raidetta pitkin liikkuvassa junassa, eikä sen liike siten ole raiteeseen nähden itsenäistä. Esimerkissä 20 muuttuja (Maroney) ja kiintopiste (vene) ovat kyllä rinnakkaisessa liikkeessä, mutta uidessaan Maroney pysyy koko ajan veneessä kiinni olevassa suojahäkissä, joten hänenkään liikkeensä ei ole veneestä täysin riippumatonta. Lauseen 21 kuvaamassa tilanteessa äiti todennäköisesti pitelee kiinni ponista tai ratsastavasta lapsesta, jotta tämä ei putoaisi – liikkuvat osapuolet ovat nytkin kontaktissa keskenään. Osallistujien välillä vallitsee tällöin kontaktisuhde, ja on mahdollista, että tätä merkitystä sisäpaikallissijamuoto ilmaisee ulkopaikallissijamuotoa luontevammin.

Myös esimerkeissä 22–24 on kuvattavana liiketilanne, jossa molemmat osallistujat liikkuvat.

- 22) ”Viimeisellä pikiksellä meillä oli liian kovat renkaat ja joku helikopteri lensi kymmenkunta kilometriä ihan *vieressä* häiritsemässä vaikka yritimme hätistellä sitä pois.” (147778161).
- 23) ”Juoksin aivan Hajn *vieressä* ja näin mitä tapahtui. Järjestysmies otti ja ohjasi hänet kylmän rauhallisesti uudestaan Näsijärven rantaan suuntautuvalla reitillä”, kertoi kemiläisen *vieressä* puolimaratonin reittiä juossut ruovesiläinen Esko Riponiemi. (145762513).
- 24) Steels heitti tuolloin kirikilpailussa *vieressä* viilettäneitä kanssakilpailijaansa juomapullolla. (145086238).

Esimerkkilauseessa 22 on tyypillinen liikkuvan muuttujan (helikopteri) ja liikkuvan kiintopisteen (ralliauto) sisältävä tapaus, jossa kuitenkin on käytetty muotoa *vieressä*. Motivaationa saattaa olla se, että esimerkissä keskiössä ei niinkään ole itse samansuuntainen liikkuminen kuin helikopterin häiritsevän läheinen ja mahdollisesti kilpailun tulokseen vaikuttanut sijainti suhteessa ralliautoon. Voi ajatella, että tilanteessa korostuu kahden osallistujan läheisyys ja sivusuunnassa etenevä vuorovaikutus, ei niinkään samansuuntaisen liike. Voi myös huomauttaa, että esimerkissä helikopterilla ja ralliautolla

on matkaa tehdessään eri päämäärä: autolla maaliviiva, kopterilla auton seuraaminen ja kuvaaminen mahdollisimman läheltä. Nämä seikat ovat saattaneet motivoida *vieressä*-muodon valintaa liikkeen läsnäolosta huolimatta.

Esimerkissä 23 kyse on kahden juoksijan rinnakkaisesta etenemisestä, mutta siinäkään päähuomio ei ole rinnakkaisessa liikkeessä sinänsä, vaan juoksun aikana tapahtuneessa tilanteessa, jossa järjestysmieh ohjasi (mahdollisesti reitistä erehtyneen) juoksijan uudestaan juoksureitille. Konteksti ei näin ollen fokusoi koko juoksemistapahtumaan ja siihen liittyvään liikkeeseen vaan juoksun aikana sattuneeseen välikohtaukseen. Samoin esimerkissä 24 on kyse välikohtauksesta kahden rinnakkain juoksevan kilpailijan välillä, kun toinen heittää toista juomapullolla. Vaikka juoksijoiden liike etenee frontaalisen akselin suuntaisesti, juomapullon liike on lateraalista ja nostaa siten motivaatiota *vieressä*-muodon käytölle.

Tarkastellaan lopuksi liiketilanteen konstruoinnin osalta melko erikoista esimerkkiä 25:

- 25) Emokarhun *vieressä* jolkottelevaksi pentukarhuksi on osoittautunut sen sijaan rottweilerin sukuinen Remu. (145691404).

Artikkelissa on kyse metsän reunasta löydetystä tassun jäljistä, joiden on aluksi oletettu kuuluneen emokarhulle ja sen mukana kulkeneelle pennulle. Myöhemmin on kuitenkin käynyt ilmi, että pentukarhun jättämiksi oletetut jäljet kuuluvatkin koiralle, joka ilmeisesti on seurannut emokarhun jättämiä jälkiä. Liiketilan kuvauksessa perustuu siis jälkien avulla tehtävään päättelyyn, ja lauseessa muodostuu sulauma (englanniksi blend; ks. esim. Fauconnier – Turner 2002), jossa emonsa kanssa väylällä samanaikaisesti liikkuvaksi oletettu karhunpentu paljastuukin samaa väylää myöhempänä ajankohtana kulkeneeksi koiraksi. Nämä kaksi tarkoitetta identifioidaan toisiinsa predikatiiviadverbiaalin *pentukarhuksi* sekä verbin *osoittautua* avulla: koira esitetään pentukarhun roolin kautta. Koko tulkinta on kuitenkin metonymista päättelyä, sillä havaitsijan nähtävissä ovat vain hangella jatkuvasti näkyvillä olevat jälkiparit. Voi ajatella, että jälkien staattisuus ja aidon liikkeen puute osaltaan motivoivat tässä staattisen *vieressä*-muodon käyttöä.

Lopuksi

Artikkelissamme olemme lyhyesti tarkastelleet *vieressä*- ja *vierellä*-muotojen käyttöeroja yhtäältä kielitajun ja toisaalta sanomalehtiaineiston avulla. Keskeisenä tuloksena on, että *vieressä*-muoto on aineistossa ensinnäkin noin

kuusi kertaa frekventimpi kuin *vierellä*-muoto. Lateraalisella akselilla sijaitsemisen ilmauksista muoto *vieressä* on siten frekventimpi ja samalla semanttisesti tunnusmerkittävämpi kuin muoto *vierellä*, jonka käyttö keskittyy tiettyjen dynaamisten merkitysten ilmaisemiseen. Näitä dynaamisia merkityksiä ovat muuttujan ja kiintopisteen rinnakkainen eteneminen samaa väylää pitkin sekä tämän metaforisiksi laajentumiksi nähtävissä olevat tapaukset, joissa liike voi olla potentiaalista (ihminen paikallaan pysyttelevän kulkuneuvon *vierellä*) tai abstraktista (ihmiset pyrkimässä yhdessä tiettyyn päämäärään). Juuri abstraktin liikkeen laajentumaksi voidaan helposti ymmärtää myös toiselle ihmiselle henkisenä tukena olemista kuvaavat esimerkit, jotka niinkään kuuluvat *vierellä*-muodon tyypillisiin esiintymisympäristöihin.

Myös muoto *vieressä* voi – staattisen peruskäyttönsä ohella – esiintyä liiketilanteita kuvaamassa. Muotojen työnjako ei siis ole ehdoton tai mekaaninen. Esimerkkiaineistomme perusteella näyttää kuitenkin siltä, että käytetäessä *vieressä*-muotoa liiketilanteiden kuvauksissa yleensä korostuu jokin tilanteseen liittyvä muu piirre kuin itse rinnakkainen liike samaa väylää pitkin. Tällainen muu piirre voi olla konkreettinen yhdysside muuttujan ja kiintopisteen välillä, jolloin muuttuja ei olekaan kiintopisteestä erillinen, siitä itsenäisesti liikkuva olio. Aineiston liiketilanteita kuvaavissa *vieressä*-tapauksissa on usein myös kyse liikkujien keskinäisestä vuorovaikutuksesta, esimerkiksi toisen häiritsemisestä kesken urheilusuorituksen. Tällöin korosteista ei ole rinnakkainen liike sinänsä vaan muuttujaa ja kiintopistettä yhdistävä side tai vuorovaikutus, joka suuntautuu juuri lateraalisessti: kiintopisteenä toimiva urheilija etenee väylää pitkin, mutta kokee häneen sivusuunnasta kohdistuvan häiritsevän vaikutuksen.

Lähteet

- Alhoniemi, Alho 1988: Postpositorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. *Sananjalka* 30: 27–42.
- Fauconnier, Gilles – Mark Turner 2002: *The way we think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. Basic Books, New York.
- Huumo, Tuomas 2013: Kaiken edellä on nainen – suomen kielen dynaamisten akseligrammien järjestelmä ja sen käyttö paikan ja ajan ilmauksissa. *Sananjalka* 55: 7–28.
- Huumo, Tuomas – Ojutkangas, Krista 2006: Finnish spatial relations: local cases and adpositions. In: Marja-Liisa Helasvuo – Lyle Campbell (toim.),

- Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish. John Benjamins, Amsterdam. 1–20.
- Keresztes, Kálmán 1964: Morphemic and Semantic Analysis of the Word Families: Finnish *ete-* and Hungarian *el-* 'fore-'. Indiana University Publications 41. Uralic and Altaic Series. Indiana University, Bloomington.
- Langacker, Ronald W. 1987: Foundations of cognitive grammar. Vol. 1. Theoretical prerequisites. Stanford University Press, Stanford.
- Langacker, Ronald W. 1991: Foundations of cognitive grammar. Vol. 2. Descriptive application. Stanford University Press, Stanford.
- Levinson, Stephen C. 2003. Space in language and cognition: explorations in cognitive diversity. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ojutkangas, Krista 2001: Ruumiinosannimien kieliopillistuminen suomessa ja virossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 845. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ojutkangas, Krista 2005: Viittauskehykset ja tarkastelunäkökulma – miten sijaintia perusakseleilla kuvataan? *Virittäjä* 109: 525–551.
- Ojutkangas, Krista – Huumo, Tuomas 2010: Mikä erottaa muodot *sisällä* ja *sisässä*? ”Synonyymisten” muotojen analyysi. *Sananjalka* 52: 19–45.
- PS = Suomen kielen perussanakirja. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- Suutari, Toni 2006: Body-part names and grammaticalization. In: Marja-Liisa Helasvuo – Lyle Campbell (toim.), Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish. John Benjamins, Amsterdam. 101–128.
- Svorou, Soteria 1994: The grammar of space. John Benjamins, Amsterdam.
- Talmy, Leonard 2000: Toward a cognitive semantics. Volume 1: Concept structuring systems. MIT Press, Cambridge.
- Tenbrink, Thora 2007: Space, time, and the use of language: An investigation of relationships. Mouton de Gruyter, Berlin.
- Tenbrink, Thora 2011: Reference frames of space and time in language. *Journal of Pragmatics* 43/3: 704–722.

*

Adpositions, motion, and dynamics: What distinguishes the forms *vieressä* (inessive) and *vierellä* (adessive) 'next to' in Finnish?

The linguistic study of *frames of reference* (FoR) has recently expanded from the study of static spatial scenes (see e.g. Levinson 2003) to situations where the participants of the event are in motion (e.g., Tenbrink 2011). Different adpositional forms are typically used in the two kinds of situations; cf.

the English *in front of* (static) vs. *ahead* (dynamic). In Finnish, the opposition between static and dynamic FoRs (in the spatial domain) is, to an extent, marked by the opposition between **internal** and **external** local case forms of certain adpositions. For instance, the static meaning 'in front of' is expressed by the inessive form of the 'front' gram, *edessä*, whereas the dynamic sense 'ahead' is expressed by its adessive form *edellä* (Huumo 2013).

This paper studies similar oppositions in the functions of the lateral axis adposition *viere-* 'next to', which is also inflected in all six local cases. We pay attention to the opposition between its inessive form *vieressä* and adessive form *vierellä*. Native speaker intuition suggests that the opposition is, at least to some extent, similar to that between *edessä* and *edellä*: the inessive *vieressä* is compatible with static situations, whereas the adessive *vierellä* is able to designate a dynamic situation with a moving Ground. Our small corpus study of written newspaper text shows that *vieressä* is indeed the semantically unmarked 'next to' adposition in Finnish, and more frequent of the two, whereas the uses of *vierellä* concentrate around more specific meaning types: 1) expressions of motion, as in 'She was running next to me'; 2) expressions of support or solidarity between people, as in 'The family spent the whole night next to the dying grandfather'; 3) expressions of situations where people are posing next to an artifact often created or owned by them, such as a work of art, a car, or the like, as in 'The young Internet millionaire posing next to his new Lamborghini'. Meaning 3 is typical in captions related to pictures. What is common to these meanings is the sense of dynamicity, which may manifest itself as actual motion but also as a more abstract relationship between the participants. For instance, people who support each other can be seen as striving together towards an abstract goal (e.g., that of comforting a sick or dying person), and people posing next to artifacts often wish to communicate something about their relationship with that artifact (such as their artistic achievements or success in society) to other people. It can thus be argued that *vierellä* shows at least a tendency to occur in clauses designating a dynamic relationship between the Figure and the Ground, whereas *vieressä* is the semantically unmarked form to indicate the meaning 'next to'.

TUOMAS HUUMO – PIIA PEIPONEN